

12.1.1 Znakly lidských práv

Lidským právům můžeme rozumět jako například nejsilnější eticko-právně-politické ochrany oprávněných fundamentálních dimenzí a minimálních existenciálních podmínek lidského bytí každého člověka a soužití všech lidí (bez nichž by se neuskutečovalo lidsky důstojné bytí a soužití) nebo jim můžeme rozumět jako oprávněným morálním nárokům jedince, které zajišťují lidskou důstojnost a svobodu člověka a jsou právně institucionálně zaručena. Odtud se posuneme k výčtu znaků, které vyznačují lidská práva:⁵⁰⁴

12.1.1.1 Morální

Morální východisko spočívá v morálním závazku uznat všechny ostatní jako subjekty rovných (ve smyslu stejných) práv. Práva ve smyslu morálních nároků odůvodňuje morální úcta k individuálnímu sebeurčení (rozhodovat o sobě a svém životě, najít a uskutečňovat koncepty vlastního života) každé osoby. Jejich základem je ve všech dokumentech opakovaně uváděná lidská důstojnost, jejíž respektování se projevuje právě v tom, že se každý člověk cítí jako subjekt svobodného sebeurčení a svobodného spolořozhodování. Proto se hovoří o lidských právech jako o právech na svobodu. Konsensus v otázkách kolem lidských práv spočívá – přese všechna rozdílná odůvodňování, politické diskuse a procesy, právní postupy implementace v jednotlivých zemích apod. – v morálním obsahu, proto můžeme doplnit, že důvod práv je etický.

Když se v disciplíně etika hledá specifické hledisko vlastního přístupu, setkáme se nejčastěji s odpověďmi, které odkazují na zodpovědnou svobodu a lidskou důstojnost (a v tom se spátuje moralita), včetně lidsky důstojného utváření lidské praxe.

Je zajímavou otázkou, zda kromě lidských práv, která mají přímo v názvu právo na určitou svobodu (jako např. svobodu svědomí, vyznání, shromažďování, slučování), jsou i ostatní lidská práva právy na svobodu (např. právo na spravedlivý proces či ochranu před mučením: můžeme velmi stručně odpovědět, že ano, protože se chrání člověk jako subjekt možné zodpovědnosti, bez manipulace, lámání vůle; nebo v oblasti sociálních práv a jejich ochrany pracovního života: opět ano, protože

⁵⁰⁴ Srov. např. Fritzsche K. Peter: *Menschenrechte. Eine Einführung mit Dokumenten*, Paderborn: UTB, 2004, s. 16-19.

chrání před jednostrannými závislostmi a z toho plynoucí nsvobodou; nebo kulturní právo na vzdělání: bez zajištění a naplnění tohoto práva nemá daný člověk pracovní možnosti, může se stát snáze obětí trestných činů, nemůže se zasazovat za svá práva i solidárně za práva druhých, proto jej toto právo naopak uschopňuje k tomu, aby mohl vyvířet své koncepty života a účastnit se spolořozhodování v nějakém celku).⁵⁰⁵

V etickém principu lidské důstojnosti mají lidská práva normativní orientační bod-základ, který zahrnuje realistický obraz (pojetí) člověka – každý je jedinečnou bytostí, odkázanou na druhé (sociální bytost, ne izolovaná laboratorní osoba), se svými základními životními potřebami, zranitelností, konečností, strachy, zkušeností utrpení, smrtelností, slabostí, schopností taky zraňovat, působit bolest, utrpení, ponižování, strachy. Jako morální požadavky odpovídají lidská práva na různé dějinné zkušenosti bezpráví, zneužití moci, útlaku, nechráněnosti, strachu, nouze, bolesti, vykořisťování, ponižování, zranitelných dimenzí a základních existenčních potřeb člověka.

Pěkným příkladem pro vyvážené pojetí jedinečnosti, svébytnosti i vzájemné závislosti je vztah autonomie a sociální inkluze v Úmluvě o právech osob s postížněním. Autonomie a sociální inkluze zde patří neoddělitelně k sobě a vzájemně se podmiňují. Bez sociální inkluze totiž prakticky nelze žít autonomii a bez autonomie nabývá sociální inkluze spíše podoby poručíkování. Autonomie podle toho není moc či síla jednořivce odkázaného a některými odkázaného jen na sebe, ale směřuje k sebeurčenému životu v sociálních vztazích. Sociální inkluze poskytuje prostor a oporu pro osobní utváření života.⁵⁰⁶

Lidskoprávní princip svobody je spojen neoddělitelně s principem rovnoprávnosti, který plyne ze stejné důstojnosti každého, resp. z tzv. univerzalizmu lidské důstojnosti a lidských práv, a nachází svůj výraz v tzv. antidiskriminačním jádru lidských práv, jak si vše rozvineme dále.

⁵⁰⁵ Srov. např. Lohrenscheit Claudia, Trisch Oliver: *Unterrichtsmaterialien für die Menschenrechtsbildung an Schulen. Für Schülerinnen und Schüler ab Jahrgangsstufe 8*, Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte, 2006, s. 1.

⁵⁰⁶ Srov. Úmluva o právech osob s postížněním. In: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/vwzpo/dokumenty/Umluva-ve-sbirce.pdf> (12. 10. 2011); Bielefeldt Heiner: *Zum Innovationspotenzial der UN-Behindertenrechtskonvention*, Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte, 2009.

Nyní ještě dokreslíme morální znak a jeho téma svobody, lidské důstojnosti, rovnosti, spojení práv a zodpovědnosti výroky lidskoprávních dokumentů:

„Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní v důstojnosti i právech. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“⁵⁰⁷

„...že znecuznění lidských práv a pohrdání jimi vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva, a že vybudování světa, ve kterém lidé, zbavení strachu a nouze, budou se těšit svobodě projevu a přesvědčení, bylo prohlášeno za nejvyšší cíl lidu...“⁵⁰⁸

„Unie, vědoma si svého duchovního a mravního dědictví, se opírá o nezlíné, všeobecné hodnoty lidské důstojnosti, svobody, rovnosti a solidarity...“⁵⁰⁹

Významný německý teologický etik v této souvislosti poznamenává:

„Globálně tedy ve stále silnější míře, ale také uvnitř společnosti krystalizují jako společný základ pole etických přesvědčení a životních stylů, která se stále více pluralizují, a chrání tím soužití před lhostejností a relativismem, aniž by ale závazně předepisovala určitou teoretickou nebo světonázorovou koncepci.“⁵¹⁰

12.1.1.2 Univerzální a rovná

Základním vztáhným bodem pro nárok na platnost lidské důstojnosti a z ní vyplývajících lidských práv je lidské bytí jako takové, lidství každého člověka v jakékoli podobě. Jinými slovy: lidská práva náležejí každému člověku jen proto, že je člověkem. Neváží se tedy na nějaké znaky, vlastnosti, postavení, členství v nějakém společenství, funkci, roli, výkony, zásluhy, věk, náboženské vyznání a víru, politické či jiné přesvědčení, sexuální orientaci, pohlaví, sociální či etnický původ, rasu, barvu pleti, genetické rysy, jazyk, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod. Jestliže by je někdo nebo nějaká skupina chtěla přidělovat či přiznávat na základě nějakých znaků či vlastností, označuje se tento přístup jako partikularismus, který je v příkrém rozporu s univerzalismem lidské důstojnosti a lidských práv a vlastně

⁵⁰⁷ Všeobecná deklarace lidských práv, 1948, čl. 1.

⁵⁰⁸ Tamtéž, preambule.

⁵⁰⁹ Preambule Charty základních práv EU, 2000.

⁵¹⁰ Hilpert Konrad: Menschenrechte und Theologie. Forschungsbeiträge zur ethischen Dimension der Menschenrechte, Freiburg im Br.: Herder, 2001, s. 26.

s jádrem lidskoprávní myšlenky. Lidská práva nejsou jen nějakými zvláštními právy spojovanými s nějakou funkcí, rolí, vlastností. Pro stát z univerzalismu vyplývá povinnost zacházet se všemi občany rovnoprávně a pro každého občana zase povinnost uznávat stejná práva druhých, což lze vystihnout řečením, že „moje práva mají hranice v rovných právech druhých“.

Jedná se o práva, která náležejí všem stejným způsobem.

Znak či aspekt univerzální a rovná (práva) nás přivedl k tomu, co se nazývá antidiskriminačním jádrem lidských práv, tzn. k zákazu diskriminace jako strukturálního principu lidských práv. Doložíme si to zněním dvou lidskoprávních dokumentů, jednoho na globální úrovni a druhého na úrovni regionální:

„Každý má všechna práva a všechny svobody stanovené touto deklarací bez jakéhokoli rozdílu rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.“⁵¹¹

„Každá diskriminace z jakéhokoli důvodu, např. z důvodu pohlaví, rasy, barvy pleti, etnického nebo sociálního původu, genetických rysů, jazyka, náboženského vyznání nebo víry, politického nebo jakéhokoli jiného přesvědčení, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, rodu, zdravotního postavení, věku či sexuální orientace se zakazuje.“⁵¹²

Ze srovnání obou citovaných textů vychází, že se rozšířily znaky, které by mohly znamenat diskriminaci. Zde krátce ještě doplníme a poukážeme na neshody a napětí a tím spojené důsledky pro zacházení s danou lidskou bytostí, které souvisí s otázkou a odpovědí na ni. Jde o to, zda i vývojové fáze lidského života představuje znak pro uznání, resp. přiznání nebo nepřiznání lidské důstojnosti a z toho plynoucích lidských práv. Míříme tím k lidským bytostem, které nejsou způsobilé o sobě rozhodovat a spolurozhodovat s ostatními, a to buď ještě ne (např. před narozením, kojením), dočasně ne (např. lidé v kómatu), nebo trvale ne (např. zbavení právní způsobilosti, některé případy lidí s postižením). Existují totiž zastanci takového přístupu, který těmto zmíněným lidským bytostem nepřiznává morálně-právní status lidské důstojnosti a s ní spojených lidských práv, včetně např. práva na život. Po-

⁵¹¹ Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 2, odst. 1.

⁵¹² Charta základních práv EU, článek 21 Zákaz diskriminace, odst. 1.

vážujeme takové snahy – zde z hlediska univerzality lidských práv – za neslučitelné s pojetím univerzálních lidských práv a za projev nebezpečného partikularismu.

12.1.1.3 Vrozená a nezátížitelná (nezadatelná)

Výraz vrozená je metaforický. Chce vystihnout skutečnost, že se lidská práva ne získávají, nezaslouhují, znovu nepřijímají, nepropůjčují a ani neztrácejí. Prostě že je nikdo takto nějak nepřiděluje, nepřiznává, neodebírá, ale že se jejich oprávnění zakládá na lidském bytí. Toto oprávnění, tato lidská práva je možno ze strany státu či jedinců jen uznat. Zdůrazňuje se tím i zvláštní postavení lidských práv. Jejich uznání není vázáno ani na plnění povinností. Při porušení povinností plynoucích z lidských práv nastanou sankce či přijde kritika nebo omezení některých práv (např. u osob ve výkonu trestu), ale jádro základních lidských práv zůstává (např. právo na život či zákaz mučení u osoby ve výkonu trestu).

12.1.1.4 Předstání a předpozitivní

Jedná se o morální práva s univerzální platností pro všechny lidi, jež je nezávislá na faktickém uznání či porušování a existuje před implementací do zákonodárství konkrétního státu. Předchází proto státnímu právu a nabývá odpovědi na otázku etiky práva „které právo je spravedlivé?“, jež chce poukázat na fakt a zkušenosti, že soubor právních norem a proces jejich tvorby a sepsání (tzv. pozitivní právo) nezajistí samo o sobě rovné zacházení a spravedlnost, ale že potřebuje stěžejní měřítko, která je mohou přezkoumat a testovat (předpozitivní).

Rovněž se popisuje tole lidských práv, která znamená, že odůvodňují, usku- tečňují a chrání legitimitu státního vládnutí, včetně tzv. demokratických vlád. Na zkušenostech dvou totalitních zločinných režimů 20. století lze doložit, že je možno páchat zločiny i podle zákonů a že zločin podle zákona nepřestává být zločinem. Mnozí pachatelé jako přívrženci těchto režimů či jejich obhájci se odvolávali na tehdy platné zákony a třeba i tehdy platnou morálku, přesto byli aspoň někteří od- souzeni např. za zločiny proti lidskosti. Takový rozsudek potřeboval právě měřítko, na základě nichž byly odsouzeny i ony zákony, které byly protiprávní a nelegitimní.

12.1.1.5 Pozitivně-právní (legální)

Dáme nejprve slovo preambuli Všeobecné deklarace lidských práv: „*Válné shro- máždění vyhlásuje tuto Všeobecnou deklaraci lidských práv jakožto společný cíl*

pro všechny národy a všechny státy za tím účelem, aby se každý jednotlivec a každý orgán společnosti, máje tuto deklaraci stále na mysli, snažil vyucováním a výchovou rozšířit úctu k těmto právům a svobodám a zajistit postupnými opatřeními vnitro- státními i mezinárodními jejich všeobecné a účinné uznávání a zachovávání jak mezi lidem členských států samých, tak i mezi lidem území, jež jsou pod jejich pra- vomocí.“

A dále rozvineme, že morální práva či tak zásadní etická měřítka by ale zůstala pouhým apelem, kdyby se nestala součástí právního systému (platný systém práv- ních norem – tzv. pozitivní právo). Tento znak či aspekt lidských práv právě vy- jadřuje, že se morální práva stávají „silnými“ právy tím, že se kodifikují (uzákoní), tzn. implementují (=státy je zavedou do svého právního řádu a aplikují, uplatní v něm) do zákonodárství dané země. Stávají se tzv. základními ústavními právy (např. Listina základních práv a svobod jako součást ústavního pořádku ČR⁵¹³). Platí potom uvnitř určitého právního celku jako propůjčené, právně žalovatelné ná- roky, jejichž porušení se může trestat státními donucovacími prostředky. Vystihuje se tím tedy legální nárok jedince nebo skupiny na respektování, ochranu a zajištění lidských práv. Morální práva se mohou prosazovat právními institucemi. Zkuše- nosti bezpráví v rámci státu odkazují na potřebu nadnárodní roviny – lidská práva jsou součástí mezinárodního práva.

Rozlišují se tři roviny vydávání dokumentů:

- a) globální (OSN; např. Všeobecná deklarace lidských práv; Úmluva o prá- vech dítěte; Úmluva o právech osob s postižením);
- b) regionální (konvence v Evropě, Americe, Africe - př. Rada Evropy; Evrop- ská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, 1950; Americká kon- vence o lidských právech, 1978; Lidská práva v Africe- Banjul Charta lidských práv a práv národů, 1981; Arabská charta lidských práv, 2004; EU-Charta základních práv EU, 2000; zde můžeme ještě zmínit příslušné soudy pro lidská práva: Mezi- národní trestní tribunál v Haagu – OSN; Soud pro lidská práva ve Štrasburku – Rada Evropy; Soud pro lidská práva v Luxemburku – EU);
- c) rovina jednotlivých států (ústavy; např. již uvedená Listina základních práv a svobod ČR).

⁵¹³ Srov. např. In: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020102> (13. 10. 2011).

Vše můžeme shrnout skutečností, že lidská práva jsou také – jak jsme již výše naznačili – měřítkem pro spravedlnost pozitivního práva a legitimitu politického vládnutí. Přes pozitivní právo získávají přesnou podobu a sílu k prosazování, nicméně stále přitom odkazují nad právní rovinu tím, že uplatňují etický požadavek, který má důvod v respektování důstojnosti člověka jako subjektu, člověka, jenž je způsobilý k vlastní zodpovědnosti a spoluzodpovědnosti (včetně těch, kdo buď ještě ne, dočasně či trvale ne, nebo už nejsou způsobilí; jinak bychom opomenuli osoby či skupiny osob a nebylo by možno uvažovat o univerzalitě lidských práv). Lidská práva jsou tedy nástrojem kritiky a změny.

12.1.1.6 Kritická

Díky lidským právům je k dispozici nástroj s vysokou právní a morální silou, který umožňuje kritizovat poměry, v nichž není dostatečně respektována, chráněna či zajištěna lidská důstojnost a z ní plynoucí lidská práva. Kriticko-normativní idea lidských práv směřuje ke změně „poměrů“, aby mohli lidé utvářet svůj život se sebeurčením bez diskriminace. V tomto smyslu jsou lidská práva kritickým stimulem trvalé změny.⁵¹⁴

V předchozím textu jsme zasadili lidská práva na rozhraní práva a mravnosti a nyní zde můžeme potvrdit a odůvodnit, že je tomu tak proto, že zavazují k uskutečňování mravních norem v politickém uvážení společnosti a na druhé straně činí pozitivní právo kritizovatelné se zřetelem na etickou ideu spravedlnosti.⁵¹⁵

Můžeme ještě připojit, že s tímto znakem souvisí věcný původ lidských práv, totiž že jsou odpovědí na zkušenosti strukturálního bezpráví, jež se má jejich prosazováním překonávat. Jsou výsledkem procesu učení a další citlivosti na různé diskriminace – tento proces je nezavřený. Proto i katalog fundamentálních lidských práv není statický. Protože odpovídají – jak jsme již četli výše v příspěvku – na různé dějinné zkušenosti bezpráví, podléhá i jejich formulace dějinné změně. Na konec každá morálka je v tomto smyslu dějinná. V různých dobách a letech přijaté

⁵¹⁴ Srov. také např. v českém jazyce Maier Hans: Lidská práva – nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci. In: Hanuš Jirí (ed.): Lidská práva. Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci, Brno: CDK, 2001, s. 8-10.

⁵¹⁵ Srov. např. Hilpert Konrad: Menschenrechte und Theologie. Forschungsbeiträge zur ethischen Dimension der Menschenrechte, s. 25-26; Lexikon der christlichen Ethik, Band 2 (L-Z), Freiburg im Br.: Herder, 2003, s. 1163-1165.

dokumenty ukazují rovněž na zkušenost, že se může rozvíjet zmíněná vnímavost-citlivost pro různé diskriminace a porušování rovné důstojnosti a svobody (např. Úmluva o právech dítěte z roku 1989 jako vrchol a základ etap vnímání dítěte a dětí ství v dějinách; Úmluva o právech osob s postižením z roku 2006 – opět jako dosavadní vrchol rozumění tomu, co znamená postižení; práva žen – Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen ve své preambuli kromě jiného konstatuje, že „státy, smluvní strany mezinárodních paktů o lidských právech, mají povinnost zabezpečit rovnoprávnost mužů a žen při využívání všech hospodářských, sociálních, kulturních, občanských a politických práv“; jsou dále však znepokojeny tím, že „bez ohledu na tyto dokumenty nadále existuje rozsáhlá diskriminace žen a že v podmínkách chudoby mají ženy nejmenší přístup k výživě, zdravotnictví, vzdělání, školení a pracovním příležitostem a jiným potřebám“; a připomínají dále, že „diskriminace žen porušuje zásady rovnosti práv a respektování lidské důstojnosti, je překážkou pro účast žen, na rovnoprávném základě s muži, v politickém, společenském, hospodářském a kulturním životě jejich zemí, zabraňuje růstu blahobytu společnosti a rodiny a znesnadňuje plný rozvoj možností žen ve službě pro jejich země a pro lidstvo...“⁵¹⁶).

Z důvodu této korelace mezi dějinnými podmínkami a lidskoprávními obsahy nemůže existovat žádný vyčerpávající a na čase nezávislý, platný seznam lidských práv. Zkušenosti bezpráví a určitá i latentně přítomná ohrožení se proto fixují jako poznání, za něž nesmí lidstvo na své další cestě nikdy více upadnout (např. právo na život a bezpečnost, právo na osobní vlastnictví, právo na ochranu před svěvolí při provádění soudních opatření, právo na náboženskou svobodu a svobodu svědomí a právo na sdružování).⁵¹⁷

Řečené budeme ilustrovat slovy preambule mateřského dokumentu lidských práv: „zneuznání lidských práv a pohrdání jimi vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva, a že vybudování světa, ve kterém lidé, zbavení strachu a nouze, budou se těšit svobodě projevu a přesvědčení, bylo prohlášeno za nejvyšší cíl lidu, že je

⁵¹⁶ Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen, OSN, 1979, in: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004112301> (14. 10. 2011).

⁵¹⁷ Srov. také Hilpert Konrad: Menschenrechte und Theologie. Forschungsbeiträge zur ethischen Dimension der Menschenrechte, s. 25-26; Lexikon der christlichen Ethik, Band 2 (L-Z), s. 1163-1165.

nutné, aby lidská práva byla chráněna zákonem, nemá-li být člověk donucen uchovávat se, když vše ostatní selhalo, k odboji proti tyranii a útlaču...⁵¹⁸

Katalog lidských práv je také otevřen interkulturalitě (dialogu kultur, náboženskému dialogu). Na pozadí bolestných zkušeností bezprávné lze rovněž ukázat důležitost lidskoprávního vzdělávání v současnosti.⁵¹⁹

12.1.7 Nedílná a vzájemně závislá a podmíněná

Nejčastěji se setkáváme s dělením katalogu lidských práv na občanská, politická, sociální, hospodářská a kulturní. V prosinci roku 1966 byly současně předloženy k podpisu a následně ratifikaci dva protokoly:

Mezinárodní protokol o občanských a politických právech a Mezinárodní protokol o sociálních, hospodářských a kulturních právech. Oba stejně ve svých preambulích uvádějí, že „*ideálu svobodné lidské bytosti těšíci se občanské a politické svobodě a svobodě od strachu a nedostatku možno dosáhnout jen tehdy, jestliže budou vytvořeny takové podmínky, v nichž bude moci každý požívat svých občanských a politických práv, jakož i svých práv hospodářských, sociálních a kulturních*“⁵²⁰.

Vídeňská konference o lidských právech z roku 1993 konstatuje, že jsou lidská práva univerzální, nedílná, vzájemně závislá a vzájemně podmíněná.⁵²¹

V druhém článku pak zaznívá, že všichni lidé mají právo na sebecučení a na zkládání tohoto práva rozhodují o svém politickém statusu, svobodně uskutečňují svůj ekonomický, sociální a kulturní rozvoj.⁵²²

⁵¹⁸ Všeobecná deklarace lidských práv, 1948. Nemusíme ani dodávat, že se jedná o reakci na ofresné zkušenosti spojené s nacistickým režimem a druhou světovou válkou.

⁵¹⁹ Německá nadace „Erinnerung-Verantwortung-Zukunft“ (Paměť-Zodpovědnost-Budoucnost) se sídlem v Berlíně právě podporuje vybrané projekty v určitých zemích, které prokážou spojení historických zkušeností bezprávi a příslušné lidskoprávní tematiky. Autor tohoto příspěvku je hlavním řešitelem jednoho takového podpořeného projektu, a to s názvem Lidská práva lidí s postižením, smrtelně nemocných a umírajících na pozadí nacistického programu Euthanasie. Jedním z hlavních produktů tohoto projektu bude publikace.

⁵²⁰ In: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020103>, <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020104> (13. 10. 2011).

⁵²¹ Vienna Declaration and Programme of Action, čl. 5: „All human rights are universal, indivisible, interdependent and interrelated“. In: <http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/%28symbol%29/a.conf.157.23.en> (13. 10. 2011).

⁵²² Tamtéž: „All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status, and freely pursue their economic, social and cultural development“

Není proto přijatelné, aby některý stát vybíral a deklaroval, že bude respektovat, chránit a zajišťovat jen např. občanská a politická práva a nerespекtovat, nechránit a nezajišťovat práva sociální, hospodářská a kulturní, nebo naopak. Příklady jednotlivých občanských, politických, sociálních, hospodářských a kulturních práv si uvedeme později při představení dělení lidských práv.

Potvrzuje se pojetí člověka jako individuální i sociální, resp. solidární bytosti, či celostní bytosti se všemi jejími rozměry. Nakonec i takové základní právo na svobodu vyznání v sobě obsahuje individuální i sociální rozměr (např. prožívání a slavení víry ve společenství, sociální jednání ve prospěch potřebných).

K tomuto znaku také patří, že i když je základem lidských práv lidská důstojnost v jednomém čísle, lidská práva z ní odvozená existují jen v plurálu. Množina či katalog lidských práv tvoří spojitost vzájemně podmíněných a závislých jednotlivých práv. Vzájemná podmíněnost a závislost je buď komplementární, tzn. že nezajištěním či porušením jednoho práva se porušuje i právo jiné (např. porušením již někde výše zmíněného práva na vzdělání se porušuje následně i právo na svobodu projevu a informování, na svobodu zvolit si povolání a právo na práci), nebo napjatá (např. na právo svobodu projevu má své hranice, není absolutní, a je tedy omezeno právem druhého, aby nebyla poškozena jeho čest nebo aby nebyl diskriminován).

To neubírá nic na skutečnosti, že se tato práva jako kriticko-normativní, univerzální a nedílná ve vzájemném vztahu doplňují v naplňování společného cíle, totiž v utváření svobodného sociálního řádu, který odpovídá lidské důstojnosti. Lidská důstojnost se uznává a naplňuje v právech rovné solidární svobody, která odpovídají trojici principů „svoboda, rovnost, solidarita“. Odmítá se jak autoritářský kolektivismus, tak sociální vyloučení.

12.2 Nejrozšířenější kategorizace a diferenciacce lidských práv

U představení hlavních znaků lidských práv – resp. u bodu nedílná a vzájemně podmíněná a závislá – jsme si přisílili, že si u pojednání o neznámějším dělení lidských práv ukážeme některá jednotlivá práva z různých kategorií lidských práv. Nyní k tomuto kroku proto přistoupíme a předložíme si nejrozšířenější dělení lidských práv a následně určitý model rozvrstvení lidských práv v rámci jejich rozšiřování a rozvoje.

Na příkladu dvou mezinárodních paktů jsme poznamenali několik výrazů, které ukazují na určitou diferenciaci a kategorizaci lidských práv. Ta však nic nemění

na podstatném znaku nedílných a vzájemně podmíněných a závislých lidských práv. Katalog zahrnující všechna práva z těchto nadepsaných kategorií bychom našli i v jiných dokumentech, např. v Úmluvě o právech dítěte či v Chartě základních práv EU.

12.2.1 Občanská a politická práva

Brání státu, aby něco konal, a opravňuje naopak občany, aby něco konali.

12.2.1.1 Občanská práva⁵²³

Představují především liberální práva na ochranu, z nichž můžeme jmenovat osobní svobodu, integritu a nedotknutelnost osoby, svobody vyznání, svědomí, projevu, soukromí. Vzhledem k zájmovému a podnětnému členění Charty základních lidských práv EU: hlavy Důstojnost-Svoboda-Rovnost-Solidarita-Práva občánů. Spravedlnost budeme kromě příslušného mezinárodního paktu vybírat příklady jednotlivých práv z této Charty a dále samozřejmě z Listiny základních práv a svobod ČR (dále jen Listina).

Každému náleží právo na život (čl. 2 Charty, čl. 6 Paktu),

na osobní integritu (čl. 3 Charty; odst. 1 rozvádí na právo na osobní tělesnou a duševní integritu),

zákaz mučení a nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestu (čl. 4 Charty, čl. 7 Paktu), právo na svobodu a bezpečnost: „Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydli a dopravovaných zpráv“ (čl. 7 Charty, srov. čl. 9 a 17 Paktu – včetně ochrany před útoky proti ctí a pověsti), právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání (čl. 10 Charty, čl. 18 Paktu),

na svobodu projevu a informování (čl. 11 Charty, čl. 19 Paktu).

Listina zaručuje dle čl. 6, že „Každý má právo na život. Lidský život je hoděn ochrany již před narozením“; nedotknutelnost osoby a jejího soukromí (čl. 7 odst. 1), že „Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu“ (odst. 2);

dle článku 10 „Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.

(2) Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a osobního života.

(3) Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě“;

dále je zaručena svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání: „Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání“ (čl. 15 odst. 1), „Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadů“ (čl. 16 odst. 1).

Citací posledního článku zamýšlíme současně propojení s místem, v němž jsme svobodu vyznání použili jako příklad pro celostní chápání člověka i v rámci lidských práv, tzn. pro individuální i sociální rozměr. Rovněž jsme jinde odkázali zájemce na delší hlubší systematické probrání základního lidského práva na svobodu vyznání. Zde můžeme ještě přiložit odkaz na zprávu Českého helsinského výboru o svobodě vyznání v ČR⁵²⁴.

12.2.1.2 Politická práva

Odrážejí myšlenku demokratické participace a z nich lze uvést právo na svobodu shromažďovací a sdružovací (čl. 12 Charty, čl. 21 a 22 Paktu), právo volit a kandidovat (čl. 39 a 40 Charty, čl. 25 Paktu), petiční právo (čl. 44 Charty).

Listina nadpisuje oddíl druhý Politická práva, který spadá do Hlavy druhé Lidská práva a základní svobody a navazuje na oddíl první Základní lidská práva a svobody.

Mezi politickými právy najdeme např. petiční právo (čl. 18);

právo se pokojně shromažďovat (čl. 19), v jehož odst. (2) se nám objeví výraz „mravnosti“, a proto jej zmíníme. Tento odstavec ukazuje, že právo se shromažďovat není absolutní a že podléhá možným zákonným omezením, která jsou odůvodněna takto: „v případech shromáždění na veřejných místech, jde-li o opatření

⁵²⁴ Viz Štampach O. Ivan: Zpráva o svobodě vyznání v ČR v roce 2009. In: <http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=1970010107> (15. 10. 2011).

v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, ochranu veřejného pořádku, zdraví, mravnosti, majetku nebo pro bezpečnost státu. Shromáždění však nesmí být podmiňováno povolením orgánu veřejné správy.“

Také si můžeme připomenout, že jedno právo zde „naráží“ na druhé či další práva druhých, a proto se musí v daném případě zvažovat a rozhodnout, kterému náleží vyšší právní a morální síla. Bylo by asi velmi zajímavé naslouchat při nějakých právních výkladech a sporech interpretaci pojmů zdraví a mravnost...: stejně tak platí omezení pro svobodu projevu a právo na informace (Listina, čl. 17): každý má samozřejmě, ale i sice „právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu“ (odst. 2), cenzura je nepřipustná (odst. 3), nicméně „Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti“ (odst. 4);

právo se svobodně sdružovat (čl. 20);

„právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonů prostředků jsou znemožněny“ (čl. 23).

12.2.2 Hospodářská, sociální a kulturní práva

Zavazují stát, aby něco podnikl k tomu, aby zajistil všem občanům lidsky důstojné životní podmínky, kterých by nebylo možno dosáhnout bez státních aktivit. Jak jsme sledovali a odůvodňovali výše, považují se lidská práva za práva na svobodu. Hospodářská, sociální a kulturní práva chrání svobodu, sebeurčení všech a působí na společnost, aby se v ní lidé mohli svobodně rozvíjet. „Chrání proto způsobilost člověka a podporují podmínky, aby bylo možno v hospodářských, sociálních a kulturních oblastech života jednat ve svobodě s vlastní zodpovědností a na základě sebeurčení“³²⁵.

V návaznosti na řečené si uvedeme příklady některých těchto práv.

³²⁵ Lohrenschet Claudia, Trisch Oliver: Unterrichtsmaterialien für die Menschenrechtsbildung an Schulen. Für Schülerinnen und Schüler ab Jahrgangsstufe 8. Wirtschaftliche, soziale und kulturelle Menschenrechte, s. 2.

Začneme v kontextu publikace právem na vzdělání. Čl. 14 Charty zajišťuje každému právo na vzdělání, na odbornou přípravu a na další vzdělávání (odst. 1). Ve stejném duchu vyznívá čl. 13 Paktu, který však dále rozvíjí cíl vzdělání:

„vzdělání bude směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a smyslu pro její důstojnost a posílení úcty k lidským právům a základním svobodám“ a umožní všem osobám „účinnou účast ve svobodné společnosti, napomáhat k vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a všemi rasovými, etnickými a náboženskými skupinami, jakož i k rozvoji činnosti Organizace spojených národů pro zachování míru“ (odst. 1);

smluvní strany paktu se potom v odstavci 2 písmeno c) zavazují k tomu, že bude „na všech stupních aktivně usilováno o rozvoj školského systému, bude zaveden přiměřený systém stipendií a soustavně budou zlepšovány materiální podmínky vyučujících“; v souvislosti ještě s tématem etického vzdělávání můžeme přechíst odst. 3 Paktu a čl. 14 odst. 3 Charty, v němž se smluvní státy zavazují k tomu, že budou „respektovat svobodu rodičů, případně poručníků, zvolit pro jejich děti jiné školy než ty, které byly zřízeny veřejnými orgány, které odpovídají takové minimální úrovni vzdělání, jaká je stanovena nebo schválena státem, a zajišťovat náboženskou a morální výchovu jejich dětí ve shodě s jejich vlastním předsudčením“ (Pakt)

a že „Svoboda zakládat vzdělávací zařízení při náležitém respektování demokratických zásad a práva rodičů podle jejich náboženského a filosofického přesvědčení a pedagogických názorů zajišťovat vzdělání a učení svých dětí musí být respektována v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují uplatňování této svobody a tohoto práva“ (Charta).

Právo každého na vzdělání zaručuje i Listina (čl. 33 odst. 1) a rozvíjí, že „Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách“ (odst. 2).

Jinak Listina má nadepsána Hospodářská, sociální a kulturní práva u Hlavy čtvrté. Setkáme se zde se s právem na svobodu volbu povolání a přípravu k němu (čl. 26 odst. 1), s právem „získávat prostředky pro své životní potřeby prací. Občany, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje“ (odst. 2); s právem zaměstnanců na „spravedlivou odměnu za práci a na uspokojivé pracovní podmínky“ (čl. 28); s právem žen, mladistvých a osob s postižením na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky

(čl. 29 odst. 1) a právem mladistvých a osob s postužením na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě povolání (odst. 2); s právem na zdraví dle čl. 31: „Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.“

Článek 15 Charty hovoří v tomto kontextu o svobodě zvolit si povolání a o právu na práci, o právu na bezplatné zprostředkování práce (čl. 29), o právu na spravedlivé a slušné pracovní podmínky (čl. 31), které jsou specifikovány ve dvou odstavcích, přičemž ten první stanovuje, že „každý pracovník má právo na pracovní podmínky respektující jeho zdraví, bezpečnost a důstojnost.“

Smluvní státy uznávají prostřednictvím článku 6 odstavce 1 Paktu právo na práci a zavazují se, že „učíní příslušné kroky k ochraně tohoto práva“. Na odstavci 2 si budeme ještě ilustrovat onu výše v textu naznačenou tzv. třídu lidskoprávních povinností, která zahrnuje závazek státu nejen respektovat, chránit, ale i zajišťovat základní lidská práva, a nedělnost lidských práv: „Opatření, jež mají být učiněna státy, smluvními stranami Paktu, k dosažení plného uskutečnění tohoto práva, budou zahrnovat programy technického a odborného zaškolení a výcviku, plány a prostředky k dosažení stálého hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje a plné a produktivní zaměstnanosti za podmínek zajišťujících jednotlivci základní politické a hospodářské svobody.“

A ještě zmíníme právo každého na ochranu zdraví, jak jej zaručuje článek 31 Listiny: „Občané mají na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon.“

Smluvní státy Paktu uznávají v článku 12 „právo každého na dosažení nejvyšší dosažitelné úrovně fyzického a duševního zdraví“ (odst. 1) a zavazují se učinit příslušná opatření „k dosažení plného uskutečnění tohoto práva“ (odst. 2 písmena a) – d)).

Konečně článek 35 Charty nadepsaný Ochrana zdraví ustanovuje, že „Každý má za podmínek stanovených zákony a praxí jednotlivých států právo na preventivní zdravotní péči a na lékařské ošetření...“

12.2.3 Solidární práva

Ještě se někdy uvádějí tzv. solidární práva, k nimž se řadí např. právo na rozvoj, životní prostředí a mír. Otázkou zůstává, kdo je adresátem závazku, v každém

případě se podotýká, že uskutečnění těchto práv vyžaduje spolupráci mezinárodního společenství.⁵²⁶

Jako příklad můžeme uvést Deklaraci z Ria o životním prostředí a rozvoji z roku 1992, v němž zaznívá několik zásad, z nichž můžeme vybrat Zásadu 1, podle níž jsou „Lidské bytosti ve středu úsilí o trvale udržitelný rozvoj. Mají právo na zdravý a produktivní život v harmonii s přírodou“; „Mír, rozvoj a ochrana životního prostředí jsou vzájemně závislé a neoddělitelné“ (Zásada 25)⁵²⁷.

Je jasné, že jednotlivé kategorie a jednotlivá práva zvou k hlubšímu pojednání a výkladu a vyžadují to. Můžeme zde aspoň odkázat na jednotlivé výbory OSN pro jednotlivé kategorie či zvláště zranitelné skupiny pro porušování lidských práv a jejich interpretace a závěrečné zprávy jednotlivým zemím.

Nabídnuté seznámení chce také přispět k dalším diskusím a případnému hlubšímu studiu.

12.3 Koncepce hlavních dimenzí lidských práv

Toto rozvrstvení lidských práv nechce zachycovat historický vývoj, spíše navazuje na téma věcného původu lidských práv, a sice jako odpovědi na bolestné zkušenosti bezpráví, které je třeba překonat a před nimiž se lidé potřebují chránit. Načtrává proto spíše systematické obsahové hledisko rozšiřování a rozvoje lidských práv.⁵²⁸

Někdy se místo dimenzí používá označení generace.

12.3.1 Dimenze první

První dimenze vyznačuje práva, která směřují k ochraně lidské důstojnosti a lidského života (např. právo na život, zákaz mučení a nelidského zacházení, zákaz otroctví a nucených prací, právo na svobodný rozvoj osobnosti) a zahrnují procesní záruky lidských práv (např. právo na spravedlivý proces, presumpce nevinny). Jedná se o klasická práva na ochranu prostoru pro osobní jednání a život, který je

⁵²⁶ Srov. Fritzsche K. Peter: Menschenrechte. Eine Einführung mit Dokumenten, s. 22.

⁵²⁷ Deklarace z Ria o životním prostředí a rozvoji, OSN, CONF. 151/26, 1992. In: <http://www.un-documents.net/rio-dec.htm> (15. 10. 2011).

⁵²⁸ Srov. např. Fritzsche K. Peter: Menschenrechte. Eine Einführung mit Dokumenten, s. 24.

VDLP, doplněně dalšími následnými prohlášeními a konvencemi, musí proto OSN dle papežových slov „zůstat základní hodnotou, podle níž se má orientovat svědomí jejích členů a z níž si musí stále brát nové podněty“.

Ve spojitosti s tématem míru prohlásil, že „každá lidská bytost vlastní důstojnost, která nesmí být nikdy – i když žije osoba v konkrétním a dějinném kontextu – ponižena (znevážena), porušena nebo zničena, ale naopak musí být ctná a chráněna, jestliže chceme skutečně budovat mír“.

Ve své řeči se věnoval i tématu náboženské svobody, jak uvedeme v pojednání o lidském právu na svobodu vyznání.

12.10.4 Odůvodnění a důrazy v hlásání církvi

V hlásání církve, které zmiňuje lidská práva, lze pozorovat určité důrazy a odůvodnění.⁵⁸⁹

Lidská práva vycházejí z principu lidské osoby a představují proto principy sociálního učení církve. Zohledňuje se jedinečná osoba se svou individualitou i socialitou, a tedy se svými vztahy (ono často opakované celostní pojetí člověka zde již nejen popisné, ale normativní), které zahrnují i vzájemnost, oporu, náklonnost, péči, vytváření manželství, rodiny, různých skupin a společenství. Lidská práva se i proto vnímají jako nedílná. Zvláštní pozornost se věnuje jedincům a skupinám, kteří trpí a jsou slabí. Práva se vyslovují v pevném spojení s odpovídajícími povinnostmi (závazky, zodpovědnostmi). Lidská práva a z nich vyplývající zodpovědnost se neomezují na vztah státu a občana, ale mají na mysli tzv. občanskou společnost, jež obsahuje i jiné sociální celky (rodiny, občanská sdružení, iniciativy apod.)

12.10.4.1 Základ v lidské důstojnosti založené na imago Dei/imago Christi a ospravedlnění skrze víru

V různých lidskoprávních i církevních dokumentech a v mezinárodním etickém kodexu sociálních pracovníků jsme nemohli přehlédnout stěžejní postavení principu lidské důstojnosti. Z pohledu židokřesťanské a islámské tradice lze považovat ideu člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobě či ideu místodržitele Boha za duchovní impulsy či kořeny pro lidskoprávní a etický princip lidské důstojnosti.

U lidské důstojnosti i u ideje imago Dei/imago Christi byl důležitým znakem jejich universalismus, tzn. vztáženost na lidské bytí, lidství bez jakýchkoliv předem požadovaných předpokladů či výkonů. Stát a ostatní lidi či celky mohou tuto kvalitu pouze uznat. Vyjadřuje se tím určitá danost či obdarovanost. Na základě imago Dei lze konstatovat rovnou důstojnost a charakterizovat lidská práva jako „obrazy božských práv, která jsou odepréna státnímu a společenskému zásahu a zavazují všechny lidi“.⁵⁹⁰ Kromě pojetí člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobnosti odůvodňuje teologie a církev lidskou důstojnost na základě různých akcentů:

církev v římskokatolické perspektivě ji „zvláště významně“ zakládá v povolání člověka „ke společenství s Bohem“⁵⁹¹ a připomíná, že „uznání Boha není v rozporu s touto důstojností člověka, neboť tato důstojnost má základ a dovršení právě v Bohu (...) je povolán jako syn ke společenství s Bohem samým a k účasti na jeho blaženosti“.⁵⁹² Protože spatřuje v Ježíši z Nazaretu, který byl přijat jako Kristus, „zjevení tajemství Otce“, „obraz neviditelného Boha“ (Kol 1,15), odhalení „člověka jemu samému“ a umožnění „poznat vznešenost jeho povolání“, může své odůvodnění opřít o „pozdvížení lidské přirozenosti k vznešené důstojnosti“, když se „Boží syn svým vtělením jistým způsobem spojil s každým člověkem“.⁵⁹³ Církev zde vyjadřuje své přesvědčení, podle něhož je naopak důstojnost člověka bez Boha „vázně poškozena a záhadý život a smrti, viny a bolesti zůstávají bez řešení, takže lidé nezřídka upadají do beznaděje“.⁵⁹⁴

Shrneme-li to, je lidská důstojnost odůvodněna povoláním ke společenství s Bohem plynoucím z ideje člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobnosti a z inkarnace (vtělení) v Ježíši Kristu.

Evangelická teologie a církev odůvodňuje „nelibovolnost a nedisponibilitu důstojnosti člověka především ospravedlněním hříšníka z pouhé milosti“.⁵⁹⁵ V návaz-

⁵⁹⁰ Tamtéž, s. 92.

⁵⁹¹ GS 19.

⁵⁹² GS 21.

⁵⁹³ GS 22.

⁵⁹⁴ GS 21.

⁵⁹⁵ Gesetz und Evangelium. Eine Studie, auch im Blick auf die Entscheidungsfindung in ethischen Fragen. Ergebnis eines Studienprozesses der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE), s. 144.

nosti na skutečnost a zkušenost ospravedlnění poukazují na důležité pořadí práv a povinností: protože ospravedlnění přichází z asymetrického vztahu mezi člověkem a Bohem, předchází přijetí člověka Bohem následně možné odpovědi člověka, z čehož je vyzovávána přednost práv před povinnostmi, uznání těchto práv nezávisle na protislužbách i znak předstátních práv, která nemá zákonodáre k volnému užití.

12.10.4.2 Lidská práva nejsou evangeliem. Vztah obdoby a rozdílnosti s obsahy a zkušenostmi křesťanské víry

Velmi důležité sdělení představuje konstatování, že „*lidská práva nejsou evangelium*“ a že „*pro křesťany je lidskoprávně orientovaná politická praxe jedním z důležitých sledků, které plynou z víry*“.⁵⁹⁶ Mají sekulární charakter, ani jejich étos nelze „*bezprostředně identifikovat s Božím zákonem*“ a současně se přitahují k „*Boží záchovné vůli*“.⁵⁹⁷ Poukazuje se také správně na fakt, že v Bibli sice nenalezáme „*vypracované pojetí lidských práv*“, nicméně že v biblických látkách „*najdeme i duchovní impulsy či jiskry k problematice lidských práv*“.⁵⁹⁸

Proto a přesto mohou církve lidská práva „*konstruktivně přijímat a kriticky probírat*“ a odpovídat na otevřenost lidských práv pro jejich odůvodňování a na potřebu lidských práv, aby byla odůvodňována. U církví i teologických disciplín se setkáváme se vztahem k lidským právům, který zahrnuje obdobu a rozdílnost, pokud jde o porovnání se základními obsahy a zkušenostmi křesťanské víry. Nepovažují již lidská práva za ohrožení morálky, ale za fundamenty mírového a uctivého soužití ve svobodě v pluralitní společnosti.⁵⁹⁹

⁵⁹⁶ Tamtéž, s. 144-145.

⁵⁹⁷ Tamtéž, s. 143.

⁵⁹⁸ Trojan J. S.: *Idea lidských práv v české duchovní tradici*, Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 15-16.

⁵⁹⁹ Gesetz und Evangelium. Eine Studie, auch im Blick auf die Entscheidungsfindung in ethischen Fragen. Ergebnis eines Studienprozesses der Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE), s. 143; Lohmann Friedrich: *Universale Menschenrechte – partikulare Moral. Eine protestantische Sicht*. In.: Ernst Gerhard/Sellmaier Stephan (Hrsg.): *Universale Menschenrechte und partikulare Moral*, Stuttgart: Kohlhammer, 2010, s. 160.

12.11 Partikulární morálky a univerzalita lidských práv

Vrací se nám kontext pluralitní společnosti, k němuž, jak jsme zmínili, patří i různá partikulární morální přesvědčení a universalita lidských práv. Na toto zajímavé spojení partikularit morálky a universalit lidských práv, která právě zajišťuje pluralitu různých světonázorových přesvědčení, se nyní zaměříme v souvislosti s křesťanskými protestantskými východisky, která vyzývají z uznání partikulárních etických přístupů potřebu uznání univerzality lidských práv:⁶⁰⁰

12.11.1 Stvořené společné lidství a univerzální závazek lidskosti

Pomocí rozvinutých tezí se poukazuje na srovnání společného lidství, lidského bytí člověka a univerzální závazek lidskosti, na základě čehož se potvrzuje úsilí o univerzální morálku, již sdílí všichni lidé. Jde vlastně o vystržení toho, co znamená být skutečně (pravým) člověkem, což představuje základ univerzálně závazných morálních výroků a což může být výsledkem rovnoprávného argumentačního diskursu různých přesvědčení.

Princip lidské důstojnosti i normativní idea imago Dei zakládají zásadní rovnost všech lidí, aniž by přehlížely a rozlišovaly rozdíly. K oběma patří rozum, zodpovědná svoboda, svědomí, celstvé chápání člověka i vědomí zranitelnosti, slabosti, potřebnosti, lhostávnosti každého člověka.

Lidská důstojnost se označuje za základ a cíl lidských práv, která ji konkretizují a dávají jí obsah. Z tzv. triády povinností u lidských práv, z jejich nedílnosti a zasažení do práv morálních vyplývají odpovídající závazky vzájemného uznání, respektování a ochrany. Teologickoeticky plyne z ideje imago Dei několik morálních důsledků, které zahrnují vztah k Bohu, bližnímu a sobě. Příkladní lásky i Dekalog zohledňují vyváženě zodpovědné vztahy k Bohu, bližnímu a sobě. Ve všech případech jde nejen o jedince a jejich vztahy, ale o lidsky důstojně nastavení a rámec pro soužití v rámci celku (stát, společenství Božího lidu apod.).

Odvolení se na příklad zločinů proti lidskosti – své i druhých – dostává své místo i v další tezi, totiž že lidsky jednat znamená, že se s bližními zachází jako s lidmi, tzn. lidsky důstojně. Všichni lidé jsou vybaveni důstojností člověka stvořeného k Bo-

⁶⁰⁰ Lohmann Friedrich: *Universale Menschenrechte – partikulare Moral. Eine protestantische Sicht*. In.: Ernst Gerhard/Sellmaier Stephan (Hrsg.): *Universale Menschenrechte und partikulare Moral*, s. 161-167.

žimu obrazu a podobnosti (srov. Gen 1,27). Tuto důstojnost a z ní plynoucí univerzálně platná lidská práva nelze ztratit ani hříchem.

Ochrana života náleží k nejdůležitějším morálním důsledkům ideje člověka stvořeného k Božímu obrazu a podobnosti (srov. Gen 9,5-6). K respektování základních práv člověka vede i Dekalog. Hlasý protokol se zastává práva chudých, vdov a sirotků, kteří byli v očích některých zbaveni práva. Postoje a slova apoštolů vůči autoritám odkazují v Novém zákoně (srov. např. Sk 5,29) na právo na svou vědomí, vyznání a projevu. Proto se připomíná legitimita plurality různých světonázorových přesvědčení a vyslovuje teze, že k respektu, k němuž je člověk zavázán vůči svým bližním jako lidem, patří i respekt k jejich přesvědčením. Přitom nikdo nehovoří o indiferentismu, který by prohlášoval všechna morální přesvědčení za dobrá.

12.11.2 Vědomí vlastní omylnosti a jen předběžná možnost spravedlnosti

Nemůže chybět argument vlastní lidské omylnosti a hříšnosti, který vede k opatrnosti vydávat své interpretace Boží vůle za automatickou skutečnou Boží vůli, dále vede k respektování druhých přesvědčení, k ochotě se jimi nechat korigovat a k zdůrazňování potřebné kontroly zákonodárných, právních i církevních rozhodnutí. Od-povídající teze proto zní: z vědomí vlastní omylnosti vyplývá zdířenlivost vzhledem k morálnímu imperialismu, a to ve smyslu závaznosti vlastních přesvědčení pro všechny.

Pohled z perspektivy cíle dějin, dějinných morálék a otevřenosti biblické hermeneutiky pro různé lidi, generace a situace dosvědčuje otevřenost lidskoprávní problematiky a odkazuje definitivní vědění o tom, co je opravdu spravedlivé (vskutku lidsky oprávněné), na završení dějin. Proto teze vyjadřuje, že je do té doby jen předběžně možné, aby se eticky etablovaly a právně implementovaly lidskoprávní standardy i jiné univerzální morální normy.

12.11.3 Univerzalizace právních rámcových podmínek

Poslední teze a její vysvětlení zohledňuje kontext globalizovaného světa a v něm se vyskytujících partikulárních morálék. Lidská práva jako morální výroky práva se svým univerzálním nárokem se zakládají na partikulárních morálkách, které se významněji shodnými i rozdílnými odůvodněními a stanoveními toho, co je lidsky důstojný život. Přesto odtud vede možná cesta k tzv. transpartikularizaci s ohledem

na morální rovinu. Morální rovina ale nestačí k tomu, aby se zajistilo v globalizovaném světě spravedlivé soužití. Musejí se proto závazně univerzalizovat právní rámcové podmínky, k nimž náleží i právní kodifikace základních práv, která se nesmějí porušovat nikde na světě. Právní implementace univerzálních lidských práv nemůže ale korespondovat se všemi partikulárními morálkami a jejich představami o lidských právech. Proto je potřeba otevřenost lidských práv pro jejich odůvodňování i politický kompromis a pokračující diskuse, etické etablování a právní implementace.

Shrnující teze se opírá o nutnost předchozího předběžného etablování a implementace, aby se v onom zde a nyní globalizovaného světa mohlo uskutečňovat co nejvíce z toho, co je lidsky oprávněné (spravedlivé).

12.11.5 Perspektiva obětí a zvláště zranitelných osob jako pravidlo výkladu a sociálněetické kritérium spravedlnosti

Dozvěděli jsme se u pojednání o lidských právech, že jsou výsledkem odpovědi na strukturální bezpráví a neuzavřeným procesem učení, tzn., že se můžeme stále setkat s jejich nedodržováním, nerespektováním či neprosazováním. Zařadili jsme příklady zvláště zranitelných skupin osob. Zejména u tématu respektování a ochrany lidských práv máme před očima mnohá utrpení a bezpráví jedinců a skupin. Stejnou citlivost, vřímavost i potřebu konatu i tam, kde já sám či moje skupina netrpí, najdeme samozřejmě už v Bibli a následně v křesťanské tradici. Všimili jsme si např. v knize Exodus, jak Hospodin vidí a slyší utrpení svého lidu a začne působit, aby se odstraňovalo. V První části Bible je přednostní zájem o vdovy, sirotky a ponížené. Rovněž tak se zaměřuje ježíšvský styl přednostně na ty, kdo trpí, jsou nemocní, vyloučení, pohrdaní, chudí, hladoví, žízňiví apod.

Podobenství o milosrdném Samařanu posloužilo jako příklad. V křesťanské sociální etice se v návaznosti na Bibli, GS a teologii osvobození hovoří o tzv. opci pro chudé (přednostním zájmu a péči o druhé, zejména o chudé, znevýhodněné, ponižené, zraněné, pronásledované apod.) Z toho plyne společný závazek učit se vnímat vlastní jednání i jednání celku, struktury a instituce z pohledu těch, kdo nějak trpí či jsou slabí nebo obětí bezpráví.

Perspektiva osob, které jsou obětí porušování lidských práv, a zvláště zranitelných osob pro taková porušování, má tak mít v církvích a jejich lidskoprávních úvahách postavení primárního pravidla výkladu a sociálně etického kritéria spravedlnosti.⁶⁰¹

Jak rozumíme lidským právům

Lidskými právy rozumíme základní práva člověka, která patří všem lidem bez rozdílu a všechna jsou odvozena od rovné lidské důstojnosti. Lidská práva nejsou tedy nárokem, který by nám měl někdo jiný zajistit, jsou to přirozená práva každého člověka, která v sobě obsahují i povinnost užívat je tak, aby jejich individuálním uplatněním nedocházelo k omezování nebo poškozování rovných lidských práv ostatních. Jinak řečeno: Lidská práva jsou přirozenými etickými normami korektních lidských vztahů založená na zájmu o pozitivní rozvoj lidského společenství. Z toho vyplývá, že lidská práva, protože soužití v **multikulturní evropské společenosti záleží na vytváření sociálních a kulturních vztahů mezi lidmi**, jsou opravdu tím spojujícím článkem pro demokratické mnohokulturní společenství, jakým je Evropská unie.

Ani demokratické společenosti se dosud nenaučily – celá dosavadní historie lidstva tomu odpovídá – jednat pouze podle *morálních norem* či *etických kodexů*. Tak i ty, podle současně rovněž nejvyšší společenosti, kde je pro správné uspořádání rozhodující demokratické zřízení, potřebují kontrolní struktury a mechanismy, které na dodržování dohodnutých pravidel dohlížejí. Dohodnutá pravidla mají různou úroveň. Každá demokratická společenost potřebuje pro své přežití a fungování určité dohody, na jakých hodnotách a praktikách mají být založeny společné kolektivní záležitosti. V detailech se tato pravidla mohou lišit.

Společný život v demokratické společenosti – právním státu – se v zásadě realizuje na třech hodnotových úrovních:

1. *Celkový rámcový obraz života je dán ústavou*, která stanovuje *právní a morální rámec* včetně základních práv a někdy i povinností občanů.
2. *Společenské hodnoty každodenního života občanů jsou včleňovány do zákonů*. Ačkoliv ústavní a zákonné hodnoty jsou si blízko, přece jenom se svou povahou liší. První jsou všeobecné a regulační, druhé jsou specifické a někdy zájemné. Např.: Ústava většinou určuje rovné zacházení se všemi (rovná práva mužů a žen). To třeba znamená, že ženy a muži mají mít stejná práva při volbě partnerů do manželství, ale ně, že si musí vzít jen jednoho partnera. Teprve zákon může předepsat monogamii.
3. *Veřejné hodnoty vytvářející občanské vztahy mezi členy společenosti jsou někdy součástí norem*. Ačkoliv některé aspekty občanských vztahů jsou regulovány zákony, většinou to tak není a nemůže být. Do této kategorie patří vztahy mezi členy rodiny, mezi sousedy, mezi lidmi užívajícími veřejné dopravní prostředky, mezi kolegy, novými členy kolektivu, mezi studenty na stipendijních pobytích, apod. Vztahy jsou regulovány *občanskými hodnotami* a vytvářejí kulturu občanské společenosti. V každé společenosti mohou být tyto vztahy jiné. Veřejné hodnoty jsou součástí kultury jednotlivých společenství.

Ústavní, zákonné a občanské hodnoty dohromady představují kulturu veřejného života, tj. sdílenou morální strukturu veřejného života daného státu.

Legislativní forma ochrany lidských práv je v současné době jedinou možnou zárukou i podmínkou pro fungující demokratické multikulturní společenosti.

I. Systém lidských práv Organizace spojených národů

Lidská práva – práva jednotlivce a jejich ochrana

Mezi nejdůležitější úspěchy Organizace spojených národů (OSN), které do značné míry umožnily její existenci, patří vytvoření uceleného souboru *právních norem na ochranu lidských práv*. Ty se staly nezbytným základem, na němž mohly být přijímány detailnější nebo jinak specifikované regionální normy lidských práv (evropské, americké či africké).

OSN definovala širokou škálu mezinárodně přijímaných práv ekonomických, sociálních, kulturních, občanských a politických a zároveň vytvořila základní mechanismy na ochranu těchto práv. Základem

souboru dokumentů OSN o lidských právech je *Charta OSN (1945)* a *Všeobecná deklarace lidských práv (10. 12. 1948)*. I když Charta OSN je Ústavou této organizace, jedná se v obou případech spíše o morální a vysoce etické, než o právní dokumenty a i závazky, které z jejich plnění pro smluvní strany vznikají, mají prakticky jen mravní závaznost. Ve snaze docílit vyšší legislativní závaznosti lidských práv na národní i mezinárodní úrovni přeměla OSN jejich podstatnou část ve formě závazných dokumentů mezinárodního práva (většinou úmluv) do mezinárodní legislativy.

Historické postavení lidských práv

Všeobecná lidská práva v koncepcí podobě přijaté Organizací spojených národů v polovině 20. století jsou základními právy určujícími ochranu jednotlivce ve společenosti. V *každodenní praxi* v západní demokratické Evropě jsou *lidská práva považována za nadřazená všem ostatním právům*. Toto postavení získala také díky působení mezinárodních institucí v poválečném světě, jako jsou OSN nebo v Evropě Rada Evropy. Přístup k nim je založen na zvláštnostech ohrožení demokracie v kontinentální Evropě (mezi 1. a 2. světovou válkou ve 20. století), a navíc je spojen s politickou filozofií, která je kritická ke komunálnímu a je založena na křesťanských zásadách a sekulárním individualismu jako základu jakýchkoliv zdůvodňování, tedy na hodnotách a postojích, které jsou typické pro Evropu a Severní Ameriku. Přitom chápání v jiných částech světa je často odlišné.

Lidská práva jsou tedy součástí mezinárodního práva a nedílnou součástí ústav světových i regionálních organizací. Uznání těchto dokumentů jednotlivými demokratickými státy a včlenění do právního pořádku na úrovni odpovídající ústavnímu právu (podle vzoru západoevropských demokracií) je v současné době podmínkou členství např. v OSN, Radě Evropy, Evropské unii apod. Co se týče ostatních práv skupin (národ, rodina, skupiny stejné identity) individuální charakter lidských práv v těchto dokumentech s nimi počítá jako s doplňujícími. Postupem doby však byly na mezinárodní úrovni přijaty dokumenty, které počítají zejména s ochranou znevýhodněných.

Právě individuální charakter lidských práv ve VDLP vedl k tomu, že postupně v průběhu let byl tento základní dokument rozšiřován a v rámci mezinárodního práva jsou i závazné dokumenty OSN (úmluvy), které dnes obsahují i specifickou ochranu žen, dětí, uprchlíků, tělesně či mentálně postižených, ochranu menšin a dalších ohrožených skupin. Činnost OSN, i jejích speciálních orgánů na podporu ochrany lidských práv, přispívá k rozšiřování práv i k prosazování jejich všeobecné platnosti, nedělitelnosti a souladu s rozvojem a demokracií.

V této souvislosti je vhodné si připomenout i filozofický základ současného zákonodárství lidských práv. Jejich filozofie vychází z Chamurapiho *Kodexu babylonského*, starověkého izraelského práva, anglické *Magna Charty* i americké *Deklarace nezávislosti*. Preference evropského individualizmu, nežájem o kolektivní a sekulární státní uspořádání dokreslují konečnou podobu základních dokumentů lidských práv. Už tady jsou však i kořeny možných komplikací při jejich skutečné ochraně. Individualismus (v Evropě i jinde) vede k vytváření národních států a ve vzdělávání může vést k zaměření na etické rozdíly, a tím ve svých důsledcích jak ke xenofobii tak i k nacionalizmu. Přitom se ukazuje, že zákony o lidských právech se mohou stát i prostředkem diskriminace. Hledání společného založeného na lidské důstojnosti, jediné vlastnosti, v níž by si všichni příslušníci lidského rodu měli být rovni, naznačuje cestu, jak se v praxi – zejména sociální práci a službách – mohou lidská práva stát zárukou spravedlnosti, míru a rozvoje.

Jazyk (vyjadřování) a prostředky lidských práv se postupně dostaly do působnosti aktivit sociální spravedlnosti, což někdy může vést až k utlumení jiných forem její činnosti. Přitom docílení spravedlnosti, rovnosti, uznání, respektu pomocí nevládních organizací a konfrontace s legislativou bývá často nahrazena odvoláním se k soudnímu procesu – na podkladě porušování lidských práv – a s tím souvisejícím lobováním a někdy i politikarčením.

Působením nevládních organizací se však mění i obsah lidských práv ve všeobecném povědomí. Stává se, že si nevládní organizace interpretují lidská práva po svém, a to někdy tak, že *práva skupin a komunit všeobecně zahrnují pod lidská práva.* A tím se lidská práva dostávají do úzké souvislosti se sociální kohezí, bojují proti sociálnímu vyloučení, násilí, rasismu, intoleranci a diskriminaci. Lidská práva se tak rozšiřují na široký okruh témat s tím, že ve všech případech chrání lidskou důstojnost. Právě ochranou lidské důstojnosti lze zdůvodnit zachování lidských práv jednotlivce i při jejich využívání nevládními organizacemi v zájmu skupin.

Novým charakteristickým znakem vývoje demokracie v Evropě je nejen uznávání kulturní různorodosti, ale i postupné vyvíjení přiležitosti pro rovnou a plnou účast příslušníků menšin na společenském a politickém životě.

Současné konflikty vyvolané lidskými právy

V současné době je stále častěji třeba řešit *vzájemné konflikty mezi základními lidskými právy,* které nastávají právě *chaotickým rozšířením jejich používání.* Jedním z důvodů, proč je tato situace stále častější je fakt, že nejen počet základních lidských práv, protokolů a úmluv, které se k nim vztahují, *se stále rozšiřuje,* ale zejména se zvyšuje počet jejich interpretací. Takže se základními lidskými právy už *se neselektujeme pouze v ústavním právu,* ale i v jednotlivých konkrétních případech, a tím jsou odborníky i veřejností vnímána i jako zákonná opatření nižšího stupně.

Druhým výrazným důvodem konfliktů je *rozšiřující se horizontální působení lidských práv* ve společnosti. Jestliže z počátku byla základní lidská práva považována za záruky ve vztazích mezi občany a státem, jejich působení je v současné době vnímáno i ve vztahu k nestátním institucím jako jsou jednotlivci, skupiny, organizace apod. Takže *paradoxně stát musí někdy zajistit ochranu svých občanů proti porušování jejich základních lidských práv třetí osobou nebo institucí.*

VYBRANÉ MEZINÁRODNÍ NÁSTROJE NA OCHRANU LIDSKÝCH PRÁV

a) Mezinárodní organizace na ochranu a kontrolu dodržování lidských práv:

OSN – Organizace spojených národů a její speciální orgány (např. Vysoký komisař OSN pro lidská práva UNHCHR, Dětský fond OSN UNICEF pro ochranu práv dětí, Komise OSN pro vzdělání, vědu a kulturu UNESCO, Vysoký komisař OSN na ochranu uprchlíků UNHCR
RE – Rada Evropy a jí zřízený Evropský soud pro lidská práva
EU – Evropská unie

b) Mezinárodní nevládní organizace:

Amnesty International
Human Rights Watch
International Helsinki Federation

c) Vybrané legislativní dokumenty lidských práv

Mezinárodní dokumenty lidských práv jsou součástí mezinárodního práva (i regionálního např. evropského). V právním pořádku demokratických států jsou tyto dokumenty na úrovni *ústavních zákonů.*

Vybrané úmluvy OSN:

1. Charta lidských práv:

Všeobecná deklarace lidských práv (1948)

Mezinárodní pakt o ekonomických, sociálních a kulturních právech (1976)

Mezinárodní pakt o politických a občanských právech (1976)

2. Úmluva o právním postavení uprchlíků (1951)

3. Úmluva o neproniknutelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti (1968)

4. Mezinárodní úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidy (1968)

5. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (1969)

6. Mezinárodní úmluva o potírání a trestání zločinu apartheidu (1976)

7. Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (1979)

8. Úmluva proti mučení a jinému krutému a nelidskému či ponižujícímu zacházení (1984)

9. Úmluva o právech dítěte (ÚPD 1989)

Protokol č. 1 k ÚPD o zákau službý dětí v ozbrojených silách (2000)

Protokol č. 2 k ÚPD o zákau sexuálního zneužívání dětí (2000)

Základní dokumenty Rady Evropy (RE)

1. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a svobod (1950)

(Zvláštní pozornost zasluhuje Protokol č. 12 z roku 2000 – Všeobecný zákaz diskriminace)

Ide o dokument, který ovlivňuje postavení jednotlivce vůči státu, který je členem Rady Evropy

i Evropské unie, tj. dodržování a ochrana základních lidských práv jednotlivce v jeho vlastním státě.

Při nedodržení tohoto závazku se jednotlivec může odvolat k Soudu pro lidská práva RE ve Štrasburku.

Tato úmluva obsahuje i absolutní zákaz trestu smrti.

2. Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin (1998)

3. Revizovaná sociální charta (STE n° 37)

Vytvoření této „nové“ Evropské sociální charty ovlivnilo dvě nové zásady v Preambuli k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a svobod:

- základní svobody jsou zaručitelné prostřednictvím účinné politické demokracie a společným

pojetím a dodržováním lidských práv.

- vlády evropských států, tj. smluvní strany, jsou připraveny podniknout kroky ke kolektivnímu

zaručení práv obsažených ve Všeobecné deklaraci lidských práv.

4. Evropská charta regionálních a menšinových jazyků (STE n° 148)

Základní dokumenty Evropské unie

1. Základní smlouvy o vzniku a rozvoji Evropské unie

2. Charta základních práv Evropské unie

Základní mezinárodní organizace pro kontrolu dodržování lidských práv

Vysoký komisař OSN pro lidská práva

Mezinárodní soud pro lidská práva

Evropský soud pro lidská práva

Situace v České republice

Dokumenty na úrovni českého ústavního práva

ÚSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY (zákon č. 1/1993/Sb.)

Principy lidských práv jsou základem české Ústavy. Explicitně se k tomu vztá Článek č. 3 a Článek č. 10. Ústava je formulována na občanském principu a formou vlády je zastupitelská demokracie.

LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD (zákon č. 2/1993/Sb. – původně z 9. 1. 1991 ČSFR)

Nejdůležitější dokument ochrany práv jednotlivce v ČR (Ústava na ni odkazuje ve 3. článku)

Obsah plně respektuje popis lidských práv, uvedený ve Všeobecné deklaraci lidských práv.

HLAVA PRVNÍ: Obecná ustanovení – každý je svobodný a může činit, co není zakázáno

HLAVA DRUHÁ: Lidská práva a základní svobody (politická práva podle VDLP)

HLAVA TŘETÍ: Práva národnostních a etnických menšin

HLAVA ČTVRTÁ: Hospodářská, sociální a kulturní práva (podle VDLP)

HLAVA PÁTÁ: Právo na soudní a jinou právní ochranu

HLAVA ŠESTÁ: Společná ustanovení

(Pro sociální práci jsou potřebné zejména články: 24, 25, 29, 30, 31, 32 a jejich odraz v sociálních normách.)

Zásadní mezinárodní a evropské úmluvy o lidských právech uvedené výše jsou v České republice ratifikovány, a tím se na základě Článku 10 Ústavy staly součástí ústavního pořádku ČR. Výjimku dosud představuje Protokol č. 12 k Evropské úmluvě o lidských právech a Protokol č. 2 k Úmluvě o právech dítěte (dosud neratifikovány).

Ratifikován je i **Protokol č. 182 Mezinárodního úřadu práce o Okamžitém zákazu ponižující dětské práce** a tím patří do ústavního pořádku ČR.

Lidská práva a Evropská unie

Respektování lidských práv je nezbytným předpokladem pro státy ucházející se o členství v Evropské unii a podmínkou pro země, které s ní uzavřely obchodní či jiné dohody. Evropská unie považuje lidská práva za všeobecně platná a nedělitelná, aktivně je prosazuje a obhajuje, ale nepřebírá široké pravomoci jednotlivých států. Důraz je kladen především na občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva, jsou prosazována práva žen a dětí práva menšin a vysídlených osob. Prioritou je rovněž boj proti terorismu, rasizmu, xenofobii a jiným typům diskriminace menšin. Zařazení lidských práv do ústavního pořádku je předpoklad členství jednotlivých států v EU.

Ochrana lidských práv a základních svobod se v období po druhé světové válce stala jedním z pilířů mezinárodního práva a morálním imperativem mezinárodní politiky. V současné době jde nejen o poznání jejich historie a základních dokumentů, ale i aktuálních otázek zejména evropského práva rozvíjejícího základní lidská práva.

Zvláštním zájmem orgánů Evropské unie je jednotný přístup k migraci „ze třetích zemí“, sjednocení postupu pro hledající azyl nebo pro nárazové uprchlíky. V této oblasti se postupně připravují zásadní společné dokumenty, které vytvářejí rámec i pro konkrétní legislativní opatření jednotlivých členských států. Evropská unie už definovala *společná práva migrujících pracovníků* ze států, které nejsou členy Evropské unie, ale jsou tu *legálně usazení*, včetně práv jejich rodinných příslušníků. Jsou připraveny další kroky ke zřízení *společného evropského azylového systému*, opatření na dočasnou ochranu apod.

Zřejmě uvážovanou cestou do budoucnosti – zejména po očekávaném přijetí Charty základních práv EU – je výzkum možných opatření, který by měla vést ke zlepšení morálky a etiky tak, aby bylo možné docílit ochrany a posuzování lidských práv podle etických kodexů, a nejen podle často nedostatečných restriktivních zákonů.

II. Současné nové směry a výzvy při uplatňování lidských práv v sociální práci

Možnost spravlivého uplatňování lidských práv a jejich ochrany zejména v sociální práci v Evropě vyžaduje zejména:

- zohlednění rozvoje různorodosti společnosti a globalizace,
- zohlednění technologického pokroku,
- snahy o udržitelný rozvoj (demografický vývoj, chudoba, čerpání nerostných zdrojů),
- zohlednění demografického vývoje – stárnutí populace.

Rovná lidská práva jsou základním požadavkem Všeobecné deklarace lidských práv (Čl. 29.2). I v demokratickém uspořádání společnosti je však schopnost zajistit všem občanům rovné zacházení omezena. Navíc každý občan je jedinečný, jen v určitých znacích jsou si lidé podobní tj. rovné zacházení je možno zajistit jen ve směrech, kdy jsou si občané podobní (nelze zavádět teorii rovnosti na bázi lidské uniformity, která neexistuje).

Rovná lidská práva neznamenají tedy identická práva: **rovnost znamená rovnost svobod (příležitosti) být rozdílný.**

Multikulturní společnosti a lidská práva

Rovné zacházení v multikulturní společnosti znamená rozdílné zacházení, tj. rovná lidská práva mohou znamenat, že některé skupiny např. mohou potřebovat i další dodatečná práva.

(Pouze v kulturně homogenní společnosti by rovná práva mohla znamenat více či méně stejná práva.)

stádní pud. Neexistuje pouze kantovské, ale i křesťanské ‚sapere aude!‘ Existuje i – mystikou dosvědčená – křesťanská touha po sebeuvědomnění a sebepoznání: antické ‚poznaj sám sebe‘, oděné do křesťansko-asketického roucha. Od Augustinova ‚noli foras ire – in te ipsum redi‘ přes ‚nim wol din selbes war‘ Mistra Eckharta a daleko do novověku vede jediná spojnice: člověk zakouší své bytí tím, že v reflexi dospívá k sobě samému.⁴⁴ Jestliže je člověk božím obrazem právě ve své svobodě, pak dialog křesťanství s ‚novověkem‘, s ‚osvícenstvím‘, s ‚autonomií‘ nemůže být diktován jen postojem obrany. Osvícenství se shoduje s křesťanským myšlením v tom, že se důsledně zbavuje všech pozůstatků fatalismu a determinismu. Svobodná vůle se v něm bere do ochrany před osudem a před představou svévolně a nevypočitatelně jednajícího Boha. Odhaluje se možnost individuálního disponování člověka se sebou samým – zde se ostatně projevuje kontinuita raného osvícenství s katolickou tradicí nejsilněji.

Křesťanství a osvícenství spojuje – alespoň v počátcích osvícenského hnutí – také důvěra ve ‚výchovu lidského rodu‘, tedy ve schopnost člověka činit závěry ze svobodně získaného názoru a předávat je druhým. Církev se tak zprvu v katolických zemích na výchovné a vzdělávací práci plně spolupodílí s osvícenstvím.⁴⁵ Thomas Schleich dospívá na základě prací Jeana Quéniarta k závěru, že ve Francii se v tomto směru farní duchovenstvo postupně přestává angažovat teprve od roku 1740. Déle působí ‚katolické osvícenství‘ zvláště po francouzské revoluci v německy mluvících zemích a v jižní a střední Evropě. Ve Vídni, v Polsku, v Čechách, v Maďarsku, slaběji v bývalém předním Rakousku, silně modifikované v Bavorsku Ludvíka I. doznívají elementy osvícenské humanity až do poloviny 19. století. Plně je jich zvláště rakouské básnictví. Z těchto konotací je nutno plně chápat i dílo Grillparzerova a Stifterova. V německy mluvících zemích zůstávají katolicismus a osvícenství dlouho spojeny i ve společném boji proti ‚pověrám‘. Sám pojem osvícenství je tu až hluboko do 19. století chápán pozitivně.

Ketteler píše koncem roku 1861: ‚Slova pokrok, osvícenství, svoboda, bratrství, rovnost, mají vznešený, nebeský, božský smysl. Obsahují velkou pravdu, vznešený úkol daný člověku Bohem.‘ Ale již o několik málo let později, v roce 1867, již pro něj výraz ‚osvícenství‘ v křesťanském smyslu, neexistuje.⁴⁶ Osvícenství, jak tvrdí Horst Stuk, se stalo v katolickém těle ostnem.

Odkud se vzal tento náhlý obrat? Bezpochyby měl co dělat s rostoucí proměnou osvícenství v jeho antiklerikální, proticírkevní a nakonec otevřenou ateistickou podobu, jak stále silněji vystupovalo právě ve své zvlgarizované pozdní fázi. Avšak i zde se musí rozlišovat podle místa a času: ‚Écrasez l'infame!‘ (zničte hanebnici, tj. církev) nikdy nebylo heslem anglického, německého, italského nebo španělského osvícenství; a ani pro osvícenství ve Francii nepředstavuje Voltairův zavilý boj proti křesťanství žádný vzor: pomysleme jen na úplně jiný názor Rousseauv, který chtěl s citem pro věc znovu nastolit i víru – široce pojatou, nedogmatickou – v jejich starých právech. Po francouzské revoluci se však všechno co se pociťovalo jako odmítání Boha, zpětně promítlo do osvícenství; a bezpochyby se v něm již četné zárodky moderního ateismu nacházejí – jako např. představa, že člověk svou svobodu nedostává a nepřejímá, nýbrž že ji sám určuje a konstituuje. Právě to bylo oním buřičským ‚nad člověkem není nic‘, co se Lev XIII. domníval slyšet ve všech proklamacích osvícenské svobody.

Je zřejmě nemožné na tomto prostoru zmínit všechny teologické diskuse, které se vedly a vedou v posledních desetiletích o lidských právech na půdě církví. Uvedme proto pouze základní teologické konstelace (modely) pro teologickou interpretaci lidských práv. Přitom je zapotřebí podotknout, že teologické problémy vznikají často z problémů mimoteologických, například při sporech o to, jaký druh

lidských práv se klade do popředí, zda práva individuální, sociální, nebo práva, která vycházejí z práva národů na sebeurčení. Otázky, které zakládají základní modely, mohou znít takto: Existují teologická kritéria pro výběr a uspořádání lidských práv? Existují teologické důvody pro křesťanské (církvní) pokusy při vytvoření základních standardů pro lidská práva? Jaký je vztah mezi univerzalitou lidských práv a univerzalitou spásného božího působení v Kristu? Apod.

První teologický model se snaží o jasné zdůvodnění nebo odvození lidských práv z určitých teologických výroků. Odpovídá na otázku: Jaké teologické nauky, které mohou spojit křesťanskou víru a tradici lidských práv, jsou nosné a plodné? Na rozvíjení tohoto modelu se velice zasloužila Světová federace reformovaných církví a z teologů zřejmě nejvíce Jürgen Moltmann. Při hledání odpovědi na zmíněnou otázku přišli teologové až ke zdůvodnění lidských práv z práva Boha „na člověka“ a „ze smlouvy a slibu boží věrnosti jeho lidu“. Moltmann mluví často o zdůvodnění práv „shora“ na rozdíl od rozvíjení práv „zdola“, které je nutně partikulární. V tomto modelu jsou k sobě úzce přiřazeny univerzalita evangelia a univerzalita lidských práv.⁴⁷ Není třeba ovšem zdůrazňovat, že toto pojetí v sobě spíše obsahuje nové a nové otázky: Nemusí také odvozování „shora“ vést k nivelizaci historických a právních kontur lidských práv? Odvozují se též základní práva a spolu s nimi mezinárodní právo z božího práva vůči člověku?

Druhý základní model uznává a promýšlí pojem lidské důstojnosti, který vychází z toho, že člověk je stvořen „k obrazu božím“, a ze závazků, které vyplývají již z Desatera, případně novozákonních příkazů a rad. Tento model je zvláště uplatňován na oblast náboženské svobody: opírá se o boží příkaz hledat pravdu. Tento model je zvláště přítomný v dokumentech druhého vatikánského koncilu: dalo by se říci, že je v podstatě založen na přesvědčení, že je možné dorozumění o obsahu lidských práv mezi křesťany a nekřesťany na rozumovém základě, a proto lze lidská práva uplatňovat vůči určité skupině, ba státu nezávisle na jejich světo-

názorové orientaci. Také provokuje další otázky, které mají tradiční katolické zakotvení, především otázky po vztahu „rozumu“ a „zjevení“, eventuálně „přirozeného“ a „božího“ práva. V zásadě je však zakotven v tzv. křesťanském personalismu.

Třetí model do značné míry upouští od teologického zdůvodňování či legitimace lidských práv s poukazem na historický vývoj lidských práv. Ta podle zastánců tohoto modelu prostě nevznikla jako plod křesťanství, a proto je hledání teologické legitimace, zvláště při hájení křesťanské víry, celkem zbytečné. Lidská práva jsou výrazem univerzálního, „přirozeného“ étosu, nejsou výrazem křesťanské etiky. Zvláštní teologické zdůvodňování by narušilo univerzální charakter lidských práv. Například podle Martina Honeckera se etika týká něčeho obecně a fundamentálně lidského, zatímco ke křesťanskému zdůvodnění patří nutně povaha partikulárnosti.⁴⁸ Do etické základní orientace aktivních křesťanů by se tudíž neměly dostávat obsahy křesťanské víry, i když je možné, že při jednotlivých etických problémech dochází ke „konvergenční argumentaci“⁴⁹. V rámci tohoto modelu je jednodušší promýšlet právní povahu lidských práv a obhajovat uznání právně sankcionovatelných katalogů těchto práv nezávisle na náboženských a světonázorových předpokladech a systémech. Slabina tohoto přístupu je v tom, že klade rovnítko mezi univerzalitou a výsledkem sekularizace a racionality: obsahy křesťanské víry se pak nutně jeví jako partikulární. Zpochybňuje se tudíž univerzálnost evangelia, zatímco „univerzální světový étos“ se jeví jako daný a nepochybnitelný. Určitá síla tohoto modelu je však v tom, že brání tomu, aby si křesťané uzurpovali monopol na lidská práva: to by bylo v rozporu s historickým vývojem i s nynější funkcí lidských práv.

Čtvrtý model vychází z konstatování, že pro lidská práva neexistuje ani teologické ani filozofické zdůvodnění, které by mohlo zakládat nárok na obecnou platnost, a spíše se zaměřuje na analýzu jejich fungování (funkce), neboť – například podle Trutze Rendtorffa – právě zde je zřejmá strukturální

paralelnost práv s teologickým myšlením.⁵⁰ Lidská práva potřebují k legitimování politické jednání; politický řád předpokládá, nikoli vytváří svobodu a humánnost člověka. Funkci garanta lidských práv (svoboda a humánnost člověka se vymykají ustanovením a manipulaci státní politiky) odpovídá v teologické oblasti nauka o ospravedlnění. Svoboda člověka, založená na milosti boží, je považována za bezpodmínečnou a nedotknutelnou, a proto nezávislou na každé formě historické realizace. Je dána pouze titulem „člověk“. Ani z tohoto předpokladu, ani z lidských práv, nelze vyčíst program k určitému vytváření společnosti. Lze odtud vyčíst „pouze“ kritéria pro funkci státu, který musí být garantem zabezpečujícím individuální svobodu. Problém tohoto modelu je v tom, že rezignuje na zdůvodňování lidských práv, protože je považuje za evidentní. Počítá se tedy s jakousi jednoznačností práv, která ve skutečnosti sotva existuje. Tento model tedy spíše pracuje nikoli s lidskými právy, ale již s určitou jejich interpretací – takovou, která bere aspekt individuální svobody jako konstitutivní znak.

Poslední, pátý model vychází z analogie a rozdílnosti mezi teologickými výpověďmi a lidskými právy. Táže se na základ či důvod, na kterém spočívá křesťanské „zacházení“ s lidskými právy a z něhož je lze teologicky chápat. Tento základ hledá například v tom, že mezi spravedlností, zjednanou Bohem, a právním postavením, které zaujímají lidé ve vzájemných vztazích, existuje obdoba. Například ze svobody, poskytované člověku Bohem, vyplývají kritéria, jaká práva na svobodu by si lidé mohli a měli zaručovat. Nejde o totožnost, pouze o podobnost, která má význam pro orientaci. Současně ovšem existuje základní rozdíl, který se projevuje v relativnosti a nedokonalosti celého lidského práva. Jde tedy o to, aby se hledaly ty požadavky „boží“, které „naléhají“, aby se staly kritérii v lidském nalézání a uskutečňování práva.⁵¹ Sympatičnost tohoto řešení je v tom, že se nevzdává formulace teologických kritérií pro současnou práci s lidskými právy, že mu záleží na univerzalitě evangelia i na rozsáhlém uplatňování lidských práv.

Další problematická oblast vyvstala se změnami charakteru současného světa, s globalizačními trendy, s postmoderními filozofickými proudy zdůrazňujícími pluralitu a naopak potlačujícími nároky na univerzalitu a jednotný pohled, a v neposlední řadě s rozvojem ekumenického a především mezináboženského dialogu, k němuž došlo v rámci rozličných křesťanských tradic. Při promyšlení otázky lidských práv se znovu otevřely následující otázky, z nichž některé se objevily již v minulosti, nyní však naléhají znovu s mnohem větší intenzitou: Jsou lidská práva univerzální, když vznikla v prostoru „západní“, „křesťanské“ civilizace? Jsou tedy součástí pouze této kultury a je třeba rezignovat na prosazování tohoto západního konceptu na „Východě“? Existují nějaké odpovídající koncepty i v jiných kulturách nebo náboženských systémech? A vynořily se též otázky skutečně zásadní, které vyjadřují závažné problémy dialogu: Je možné prostřednictvím myšlení jedné kultury pochopit kulturu jinou? Je možné pátrat po jazykových a myšlenkových ekvivalentech, kterými se v jiných kulturách vyjadřují myšlenky ochrany lidské důstojnosti, „lidských práv“? Západní myslitelé, kteří se důkladným studiem a pobytem seznámili s východními kulturami, jednoznačně prokázali, že „západní“ koncept lidských práv předpokládá myšlenky, které nejsou samozřejmě „myslitelné“ v jiných kulturně-náboženských souřadnicích: stojí totiž na předpokladu univerzální lidské přirozenosti, na poznatelnosti této přirozenosti, na poznatelnosti prostřednictvím lidského rozumu (nikoli na přijetí skrze zjevení nebo vírou), na odlišnosti lidské přirozenosti od ostatní skutečnosti, na jistém oddělení jedince a společnosti, na lidské „autonomii“ apod.⁵² Odpovědi na uvedené otázky nejsou jednoduché, a proto je možné setkat se s různými odpověďmi, často si protirečícími. Raimón Panikkar vyjádřil tuto ambivalenci tímto způsobem: „Říci, že lidská práva nejsou univerzální, by znamenalo prohlásit, že